

GÖKKUBBE

İlmî Araştırmalar Bahar / 2008

İstanbul

ISSN 1304-9828

İmtiyaz Sahibi: Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti. adına Tayfun Ergin

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Tayfun Ergin

Yayın Kurulu

Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç – Prof. Dr. Hayati Develi
Prof. Dr. Musa Duman – Prof. Dr. Fatih Andi

Hakemler Kurulu

Prof. Dr. Fatih Andi (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Argunşah (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurettin Demir (Bşkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati Develi (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa Duman (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ceval Kaya (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan Korkmaz (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman F. Sertkaya (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Atilla Şentürk (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal Yavuz (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Fikret Turan (Manchester Üniversitesi)
Yard. Doç. Dr. Özcan Tabaklar

İngilizce Metin Kontrolü: Dr. Zekeriya Başkal

Koordinatör

Yard. Doç. Dr. Feryal Korkmaz
E-posta: korkmazferyal@hotmail.com

İrtibat Adresi

Tuğba Bayar

F. K. Gökay Cad. Okul Sok. Altunizade Sitesi F Blok No: 11 D: 9 Üsküdar / İstanbul
Telefon: 0216 327 65 61 – Faks: 0216 327 65 81
E-posta: ilmiarastirmalar@gokkubbe.com.tr

Baskı-Cilt

Bayrak Matbaacılık, Topkapı / İstanbul

Bilimevi'nin hediyesidir

İLMÎ

ARAŞTIRMALAR

Dil ve Edebiyat İncelemeleri

Hakemli Dergi

25

Bahar / 2008

Gökkubbe

lojik tasvirler de vardır.) Hikâyede şive taklidi yoktur. Sadece cümle içerisinde mahallî ağızda kullanılan bazı kelimelere ve tabirlere yer verilmiştir. Bunun haricinde kişiler tamamıyla kendi şiveleri ve ağızlarıyla konuşmazlar. Şevket Bulut'un hikâyelerinde argo ve kaba söyleyişlere ve cinselliğe pek rastlamak mümkün değildir. Hikâyelerinin bir özelliği de budur. "Kuyruğu kesilen At" Hikâyesinde ise yazar bunun dışına çıkar ve diğerlerine oranla böyle epey bir kelime kullanır, cinselliğe yer verir.

Hikâyede Alevîlikle ilgili unsurlar da vardır. Fakat yazar bunları sadece Alevîlere aitmiş gibi göstermez, aksine Türk âdetleri olarak verir. Meselâ; hikâyenin tamamı göz önünde bulundurulursa kurgusunda önemli bir yer tutan, hikâyenin temelini ona bina edildiği Ali Ağa'nın uyguladığı töre cezasını, Sünnî olmasına rağmen Hasan Ağa da bilmektedir ve kendisi normal bir şeymiş gibi bunun uygulayıcısı da olmuştur. Bununla birlikte hikâyede bazı yerler de vardır ki yazar bunlar üzerinde bir şey söylemediği, anlatıp geçmekle yetindiği, bir yorum yapmadığı için bunların sadece Alevîlere ait özellikler olup olmadığı hususunda bir şey söyleyemiyoruz. Meselâ misafirin ayaklarını yıkamak, misafiri ailenin de olduğu aynı çadira yatırmak gibi...

Şevket Bulut'un "Kuyruğu Kesilen At" hikâyesinde bazı kusurlar da vardır. Bunlar muhayyile eksikliğinden ve dikkatsizlikten gelmektedir. Fakat hikâyenin başarısını etkileyecek derecede değildir.

Kaynakça

- Emekli Sandığı Arşivi, Şevket Bulut Dosyası.
 Eshabil Karademir, "Oynaş Yazarı Şevket Bulut'la Bir Konuşma", Hisar Dergisi, S. 163, Temmuz 1977.
 İbrahim Erşahin, "Folklor Malzemesinin Modern Türk Hikâyesinde Kullanılması ve Şevket Bulut Örneği", K.S.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 1996.
 Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri*, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 1984.
 Mustafa Karabulut, "Şevket Bulut Hayatı ve Eserleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1997.
 Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Edebiyat Otağı, Ankara 2006.
 Selda Kateroğlu, "Şevket Bulut ve Hikâyeciliği", Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1999.
 Şevket Bulut, "Kuyruğu Kesilen At", *Al Karısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1974.
 Şevket Bulut, "Son Arzu", *Yıkık Minare*, Dolunay Yayınları, Kahramanmaraş 1996.

Amerikan İrkmı Ehlileştiren Türk Şefik Mahmud Sadık'ın Tekâmül Romanı Üzerine

Seval Şahin*

Amerikan İrkmı Ehlileştiren Türk Şefik

Mahmud Sadık'ın Tekâmül Romanı Üzerine

Mahmud Sadık'ın 1912 yılında yayımladığı Tekâmül romanı dönemdeki aydınların temel sorunlarından olan toplumun biyolojik bir nesne olarak görülmesi ve ırkın ehlileştirilmesi konusuna değinen ilginç bir romandır. Bu makalede, bu ilginç romanın ırkmı ehlileştirme meselesine yaklaşımı konusunda bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mahmud Sadık, Tekâmül, roman, ırk, biyoloji.

Şefik, The Turk Who Tamed The American Nation

About Mahmud Sadık's Novel Tekâmül

Mahmud Sadık published his novel, Tekâmül in 1912. It is an interesting novel that touches upon that the society is seen as a biological object, and that the races are tamed. This article gives information about the approach of this interesting novel to the issue of that the races are tamed.

Key Words: Mahmud Sadık, Tekâmül, novel, race, biology.

* Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Şeyhü'l-muharrirîn Mahmud Sadık

Mahmud Sadık, 1864'te İstanbul'da doğar. Mülkiye Mektebi'nden mezun olur. Ziraat öğrenimi yapmak üzere hükümet tarafından Almanya'ya gönderilir. Berlin'de bir yıl kalır, fakat hastalanarak geri döner. Bir süre Tercüme Odası'nda çalışır. Sonra gazeteciliğe başlar. *Mirat-ı Âlem*, *Saâdet*, *Tarık*, *Tercümân-ı Hakikat*, *Sabah* gazeteslerinde yazılar yazar. 1898'de kendisi hakkında verilen bir jurnal üzerine İstanbul'dan uzaklaştırılarak Kudüs Tahrirat Müdürlüğü'ne atanır. 1903'e kadar bu görevde kaldıktan sonra istifa eder ve İstanbul'a geri döner. Bundan sonra *Tercümân-ı Hakikat* ve *Sabah* gazetelerinde çalışır. *Servet-i Fünûn* dergisinin başyazarlığını yapar. *Şurâ-yı Ümmet* ve *Yeni Gazete*'de çalışır. Balkan Savaşı sırasında *Sabah* gazetesi yazarı olarak Viyana'da bulunur. Yazılarında, Mahmud Sadık adı dışında Osman Galib, Galib Kadri, Çatlak Zurna ve Mınav takma adlarını kullanır.¹

1916'da Anadolu-Bağdad Demiryolu İdaresi Neşriyat Amirliği'ne getirilir. *Demiryolları Mecmuası* ile *Servet-i Fünun-Uyanış* dergilerinin mesul yazı işleri müdürlüğünü yapar. Ayrıca Eytâm-ı Muhâcirîn (Göçmen Öksüzleri) Mektebi ders nâzırlığında ve Türkçe, Hesap-Hendese, tarih öğretmenliklerinde; Çiçekpazarı, Fevziye ve Beşiktaş Rüşdiyeleri'nde Fransızca, Fen Bilgisi; Gümrük Memurları Mektebi'nde İktisadî Coğrafya; 1905'ten itibaren Mekteb-i Mülkiye'de Usul-i Maliye öğretmenliklerinde bulunur. Bir taraftan da yazarlığa devam eder. 1916'da ilk defa kurulan İstanbul Matbuat Cemiyeti'ne başkan seçilir. 1930 yılları başlarında hastalanır ve 28 Temmuz Pazartesi günü ölür. Kendisine Şeyhü'l-muharrirîn (yazarların piri) unvanı verilmişti.² *Yeni Gazete*'de yazdığı fıkralardan bir seçme yaparak *Takvimden Yapraklar* adıyla 1912 yılında yayımlamıştır. Mahmud Sadık'ın diğer telif eserleri şunlardır: *Sevda*, *Rüşvet*, *Kalb-i Şeyda*, *Tekâmül*.³

Çevirileri: Emile Gaboriau, *Mösyö Lökök* (1889), William Busnach- Henri Bertrand, *Mösyö Lökök'un Kızı* (1889), Francise Coppee, *Henriyet* (1890), Octave Feuillet, *Müteveffiyeye* (1890), Georges Ohnet, *Cihazsız Kız* (1890), Hector Malot, *Gölge* (1890), My. Dagon, *Grandik Cinayetleri* (1891), Abel Hermant, *Edi ile Pedi* (Osman Galib adı ile) (1905), Vilki Kolens, *Madmazel İris'in Kıymeti* (1909), Katarina Grün, *Milyoner Çocuk* (1910), Madame Azizé de Rochebrune, *Meşâib-i İslâm* (1916), Madame Azizé de Rochebrune, *Dilber Keti* (1916).

¹ Kullandığı bütün takma isimler şunlardır: "Osman Galip, Kadri, Tir ü Zaman, Nuri, Y.D., Ç. Z., Serazad, Yurtık Def, Çatlak Zurna, Galip Kadri, Zurna, Çatlak, Mınav, Mîm. Sin. Dayı, Zaman, Tir-i Zaman." (Tahsin Yıldırım, *Edebiyatımızda Müstear İsimler*, Selis Yay., İstanbul, 2006, s. 249-250.)

² Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler III*, Ankara, 1968-69, s. 206-207.

³ Enver Naci, "Matbuatın En Eski Emektarı Mahmud Sadık", *Yarım Ay*, sayı: 146, 1942, s. 6. Enver Naci'nin bahsettiği bu eserlerden Tekâmül dışındakiler bulunamamıştır.

Mahmud Sadık, *Servet-i Fünûn* dergisinde takma isimle çok sayıda fennî yazılar kaleme almıştır. Bu sırada özellikle naturalizm ilgisini çekmiştir. Nitekim Türk edebiyatının ilk naturalist eseri olarak kabul edilen Nâbizâde Nâzım'ın *Zehra* adlı romanı, yazarın ölümünden sonra Mahmud Sadık tarafından *Servet-i Fünûn* dergisinde tefrika edilir. Özellikle *İctihad* dergisine geçtikten sonraki yazılarında temel sorunlarından biri toplumun gençleştirilmesi olur. Onun için bir toplumun gençleştirilmesinde esas olan fikirlerin gençleşmesidir. Köhnemiş beyinlerle bir yere varılamaz:

"(...) insanlar, ehliyete aldıkları hayvanlar hakkında, kendilerinden daha ziyade, dikkatli ve ihtimamlı davranırlar; bu hayvanların ıslah-ı nevine, nukûye-i bünyesine çalışırlar; nevi zayıf ve hüzâle uğrayan neveleri ıslah ederler, onlara kuvvet ve derman verirler, onlarda tekâmül hâsıl ederler... Kendileri için de böyle hareket etseler, nevelerine, cemiyetlerine, milletlerine ıslah ve kemâl vermiş, onları kuvvetlendirmiş, kabiliyetlendirmiş, gençleştirmiş, beka-ya hâdim nevcivânâne, merdâne kuvvetleri onlar da hâsıl etmiş olurlardı.⁴

İnsanlarla hayvanların, insan cemiyetleriyle, hayvan cemiyetlerinin bir farkı var. Hayvanların hayât-ı tabiiyesine bedel insanların iki türlü hayatı var: Hayât-ı fikriye ve hayât-ı tabiiyesi.. İslah olunacak, tekâmüle sevk edilecek bir kitle-i beşeriyede bu iki türlü hayatı birden düşünmek lazım.. Nasıl hayât-ı tabiiye ile, neve, yani cemiyete ve millete, gençlik kuvvet ve kabiliyeti getirmek -ıslah ve kemâlî yani idâme-i hayâtı için- lazımsa, bu kadar ve bundan ziyade, hayât-ı fikriyeye nevcivânlık getirmek ve bunun havâssından olan faaliyet ve cevvaliyeti vermek de o kadar elzemdir... Fikirde gençlik kuvveti, fen ve marifetin bugün vâsıl olduğu mertebeye varmakla ve bu mertebeyi kaybetmemek için terakkiyât-ı ilmiyeyi, bilâ-ârâm ve tevakkuf takip etmekle kabildir.... Tevakkuf ve muhafazakârlık, hayât-ı fikriyenin ihtiyarlığı ve ölümüdür. Hayât-ı fikriyesi ihtiyarlanan ve ölen bir kavmin mevcudiyeti mevzû-ı bahs olamaz... Hayât-ı tabiiyesi, mahkûm-ı zevâl, zayıf ve hezelân bir suretten ibâret kalır..."⁵

Beşir Fuad'dan itibaren birçok yazar ve düşünür toplum ve evrim düşüncesiyle ilgilenmişti. Servet-i Fünun döneminin önemli yazarlarından Ahmet Şu-ayb, *Hayat ve Kitaplar* adlı eserinde, Hippolyte Taine'in ırk ve iklim koşullarını ele alan düşüncelerinden bahseder. Rıza Tevfik, Abdullah Cevdet, Baha Tevfik gibi dönemin önemli aydınları toplumu da insan gibi biyolojik bir nesne olarak

⁴ Nitekim Mahmud Sadık, *Tekâmül* romanında kahramanı Amerikalı Cesi'yi şöyle konuşturacaktır: "İnsanlar hayvanâtın ıslah-ı nevine pek ziyade çalışırları ve tekemmülâta vasita bildikleri hâlde niçin kendileri için çalışmasınlar? İşte ben bu fikirde, her hususta kanûn-ı tekemmülâta riayet etmek kastında idim..." *Tekâmül*, İstanbul, 1327, s.103 (Alıntılar bu bas-kıdandır ve bundan sonra metinde parantez içinde gösterilecektir.)

⁵ "Gençleştirmek Meselesi", *İctihad*, nu: 87, 2 Kanun-ı Sâni, 1329, s. 1919-1920.

kabul eder ve Sosyal Darwinizm konusunu yazılarında dile getirirler. Bunların içinde özellikle Abdullah Cevdet, Gustave Le Bon'dan etkilenerek bir "melezleşme" teorisi ortaya koyar. Bu teoriye göre zayıf bir ırk kendisinden üstün olan bir ırk ile birleşerek üstün bir ırk yaratabilir.⁶ Dönemin aydınları bu konuyu eserlerinde derinliğine incelemekte ve buna yönelik birçok tartışma yaşanmakta iken Mahmud Sadık da bu melezleşme düşüncesini bir edebî esere yansıttı ve eserine *Tekâmül* adını verdi.

Mahmud Sadık ve Tekâmül Romanı

Mahmud Sadık, 1912 yılında yayımladığı *Tekâmül* romanında, *İctihad* dergisinde yayımlanan yazısında bahsettiği toplumun gençleştirilmesi meselesini melezleştirme boyutuna taşır. *Tekâmül*, bir Türk genci olan Şefik ile Amerikalı bir kadın olan Cesi Clifford'un Mısır'da geçirdikleri iki aylık bir süreci anlatır. Evli bir kadın olan Cesi, kocasını işlerini halletmesi için Londra'da bırakmış kendisi de hep merak ettiği Şarkı görmek için Mısır'a gelmiştir. Gemi yolculuğu sırasında Şefik ile tanışır. Kısa bir süre içinde arkadaş olurlar. Bir süre sonra da bu arkadaşlık en azından Şefik açısından aşka dönüşür. Birlikte İskenderiye ve Kahire'yi dolaşırlar. Şefik her geçen gün Cesi'ye daha çok tutulmaktadır. Sonra bir gün Cesi'yi görmeye gittiğinde onun otelden ayrıldığını öğrenir. Hemen peşinden gider. Kadın, bu durumdan rahatsız olur, Şefik'in aşk sözlerine karşılık ona kendisini sevmeyi, asıl isteğinin Amerikan ırkının bozulduğu için bir Şarklıdan hamile kalmak olduğunu ve bunu da elde ettiğini söyler. Şefik ne söyleyeceğini bilemez.

Mahmud Sadık, bilime yabancı bir yazar değildir. *Servet-i Fünûn* dergisinin fennî sayfalarını o hazırlar. Ayrıca *İctihad*'da yazdığı yazılarda bilim ve toplumu birleştirerek bir toplum bilimi yapmanın peşine düşer. *Tekâmül* düşüncesi de bilimsel yazılar kaleme alan gazetecinin kafasında tabii ki dönemin de etkisiyle önemli bir yer tutmuştur. Sadık, düşüncelerini doğrudan bir makale yazarak değil bir edebî eserle gündeme getirir. Böylece melezleşmenin gerçekleşmesi sonucunda neler olacağını da gözler önüne serer. Romanında melezleşmeyi tecrübe eder, bunun karşısında insanların neler yaşayacağını da bu tecrübenin içine yerleştirir. Bu nedenle tecrübenin içinde bir deney havası da göze çarpar. O, bunu gerçekleştirerek edebî bir eserde tekâmül düşüncesine paralel olarak melezleşme düşüncesinin de pratiğini yapar. Bu da romanın anlatım tekniğinin seçiminde çok önemli olmuştur.

⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul, s. 256.

Tekâmül romanında ilk dikkati çeken Sadık'ın eserinde zaman zaman nere-deyse bir tablo gibi anlattığı tabiat manzaralarıdır. Ancak bu tabiat manzaraları donuk değildir, sürekli bir oluş hâlini yansıtmaktadır. Tabiat canlıdır ve sürekli değişmektedir.

"Mehtap yok. Fakat Şarkın semâvî sâfiyla gurûbun reng-i âteşini Bahr-ı Sefid'in mütemevvic sathında temâşâsıyla müteessirâne olmak mümkün olmayan inikâsât husûle getirmiş idi. Bende bir levha-i hüzn-âver teşkil etmiş idi. Mini mini çocukların bir muma karşı parmakları arasında döndürerek türlü türlü renkler, resimler seyrettikleri bir kaleydoskop gibi kuvve-i hâtranın tedvîr ettiği küre-i arz üzerinde, şemsin ziyâ-yı hayât-bahşâsından muvakkaten iftirak eden noktalarında, sema ile denizin birbirini der-âgûş etmiş olduğu ufuk üzerinde her dakika bu âheng-i elvân tebeddül ediyordu." (s. 18)

Burada ilgi çeken unsurlardan biri de romanın bir gemi yolculuğu ile başlamasıdır. Yolculuk tabiatın bu akıcılığına paralel bir durum oluşturur. Tabiat manzaralarındaki ilgi çekici bir başka durum da tabiat içindeki unsurların bir oluşu anlatırken iki unsurun sürekli karşı karşıya getirilmesidir. Sema ve deniz, deniz ve toprak hem karşı karşıya hem de der-âgûş içindedir. Dolayısıyla eserdeki kadın ve erkek ilişkisine de bu şekilde bir gönderme yapılır ama artık buradaki Batı ve Doğu değil Amerika ve Şarktır. Der-âgûş eyleyecek olanlar da onlardır. Bu der-âgûş, da karşılığını medeniyette bulacaktır. Zaten romanın yer alan diğer iki şahıs da biri Alman diğeri Fransız iki kişidir, fakat Cesi, Avrupalı bu erkeklerden hoşlanmaz, hatta onları medenî de bulmaz.

Tekâmül romanında medeniyeti temsil eden Cesi Clifford, tabiat tasvirlerinin çokluğuna paralel olarak uzun uzun tasvir edilir. Cesi eserde ne zaman ortaya çıksa konuşmasından kolunun hareket etmesine, kıyafetlerine kadar en ince ayrıntısına kadar anlatılır.

"Madam Clifford, bu akşam bana karşı muamelâtında lâubaliliği o dereceye varmış idi ki sedir üzerine yaslanarak, sedirin kenarından sarkan fistanın eteklerini bile toplamağa lüzum görmeyerek sarı iskarpinler içinde mahpus ayağını – şimdiye kadar kendinde gördüğüm metânet-i tab hilâfına- telâş-ı derûnu, heyecân-ı asabiyesini pembe renkli uzun çorabı fistolü beyaz eteklik altında görülmekte idi." (s. 68)

Cesi'nin bu kadar detaylı anlatılması aslında o medeniyetin makineleşmiş yönünü göstermektedir. Şefik sanki bir kadına değil de bir makineye bakmaktadır. Onun duruşu, işleyişi bir makinenin çarklarından farksızdır. Bu kadında ne ufak bir telaş, ne bir ürperti ne de bir şefkat belirtisi vardır. Her şey kurulmuş bir saat gibi işlemektedir. O kadar Cesi'ye âşık olan Şefik bile onu bir âşığın gözleriyle göremez. Gördüğü hep sert bir cisim gibidir. Bu soğukluk onu hep ra-

hatsız eder ama asla vazgeçmez. Amacı âşık olmaktır. Bir taraftan sürekli ortaya çıkan bu tasvirlerde onda sıcak bir şeyler bulma umudu taşırken bir taraftan da onunla birlikte görünmenin kendisine ne kadar itibar kazandırdığını düşündür. Onda hem sevillecek hem de faydalanılacak taraflar bulmayı aynı anda ister. Bu nedenle de her ortaya çıktığında bıkip usanmadan Cesi'yi anlatır.

Şefik ile Cesi'nin ilişkisinde Tevfik Fikret'in *Süha ve Pervin*⁷ şiirinde başlayan hülyalı âşık erkek ile onun bu duygularını şâirâne bulan gerçekçi kadının karşılaşmasına benzer bir taraf vardır. Medeniyetin, Batılılaşmanın ve terakkinin savunucusu olan şâir, *Süha ve Pervin* şiirinde tabiatın ortasında iki âşığı anlatır. Görüntüde her şey çok romantiktir. Erkek kahraman Süha, tabiatın içinde onunla birleşip gördüğü her nesneden bir anlam çıkarmaya ve bundan dolayı hızlanmaya başlarken kadın kahraman Pervin ona sürekli olarak "Niçin sevişmiyoruz?" diye sorar. Süha'nın anlattıkları onun ilgisini çekmez, sıkılır, sonunda oradan eğlenerek geçmekte olan bir topluluğa karışarak Süha'ya tek başına bırakıp gider.

Fikret'in şiirinde Süha hayali, Pervin ise gerçeği temsil eder. Hayal ve hakikat çatışır. Şiirde ilginç olan hakikati kadının temsil ediyor olmasıdır. Namık Kemal, asla bu rolü bir kadına vermezdi. Nitekim *Vatan yahut Silistre*'de İslam Beyin ardından savaşa giden Zekiye, vatanını savunmak için değil, İslam Bey "Beni seven arkamdan gelsin!" dediği için onu takip eder, o, aşkının peşindedir, yani bir hayalin ama bu, vatan aşkı değildir. Fikret, sadece hakikat rolünü kadına vererek değil, hakikati temsil eden bu kadını bir Şarklı yaparak da Namık Kemal'den bir adım daha ileri gidiyordu. Kendisinden sonra gelecekler içinse medeniyet erkek olacaktı, kadın da bu erkeğe tutularak Batılılaşmaya çalışarak kendi değerlerini kaybedecekti. O halde Fikret, neden bu rolü kadına vermişti? Çünkü medeniyeti temsil eden kadındı. Namık Kemal de, Şinasi de şiirlerinde medeniyet tasviri yaparken kadını kullanmışlardı ama bu kadın hayalî bir kadındı, Fikret onu cisimleştirdi, Süha ile de böyle düşünen şâirleri cisimleştirdi aslında. Hayali değil terakkîyi ve romantik sözleri bir tarafa bırakıp hep hayalde kalan bu kadını şâirâne ve teatral şâirin karşısına getirerek ona bir cisim verdi ve artık bu cismin hülyalardan sıkıldığını söyledi.

Mahmud Sadık'ın romanında ise medeniyet tıpkı Fikret'in şiirinde olduğu gibi bir hakikat ama makineleşmiş bir hakikati yansıtan medeniyet olarak ortaya çıkıyor. Bu kadın da Fikret'in Pervin'i gibi şâirâne sözlerden sıkılıyor ama o bir Amerikalı. Böylece Şarklı medenî kadının yanında makineleşmiş Amerikalı medenî kadın çıkmış oluyor. Belki de bu nedenle yazar, kadın ve erkeği İstanbul'da değil İskenderiye'de, aslında ikisinin de yabancı olduğu bir yerde bir

⁷ *Rübâb-ı Şikeste*, Tanin Matbaası, 1327, s. 5-14.

araya getiriyor.. Şefik bu nedenle faydacı düşünabiliyor ama İstanbul'da geçen bir romanda Şarkı anlatırken sadece hayalci olmak daha uygun olurdu ve Şefik tamamen saf bir Şark delikanlısı olarak belirirdi.

Cesi, Şarklı Şefik'i çok hayalperest bulacaktır, ki bu daha sonrada Türk edebiyatı için neredeyse bir kalıp olacak ve Doğulu erkek her zaman Batılı kadına hayalci görünecektir.

"Âh bu Şarklılar ne kadar hayal-perverdirler... Tasdik ederim. Hayal, beşeriyetin tek bir cihet-i şâiriyetidir. Yunanistan'ın esâtir devrine vâkıfım.

- Fakat Şark hâlâ devr-i esâtirde değildir.

- Affedersiniz, böyle söylemek istemiyorum. Sizin hayâlâta lüzumundan fazla mağlubiyet gösterdiğinizi anlatmak istemiş idim... Artık beşeriyetin nasıl bir kanûn-ı tabii ictimâ ile vahşetten çıktığı, ne surette silsile-i hayvânâtın mevki-i muhteremini ifrâz ettiği, ne yolda terakki ve tekemmül gösterdiği hem katiyen malumdur. Bugün hep birlikte yaşayan insanların, yahut içlerinden birinin hareketini tanzim edecek olan düsturlar meydandadır. Bunları esas tutmalı da hayât-ı sâiyâne ve medeniyenin nasıl tiyatrolar balolar bir safâ demisi, bir lâzmesi ise hakikat içinde de hayal öyle olmalı, yoksa hayâlât üzerine bir tarz-ı maişet tesis edemez.

- Böyle bir mevkide, bu muhabbette yani hayatımın en mesut anında bırakınız maddiyâtı da unutayım...

- Ne kadar tabımız şâirâne?" (s. 36)

Cesi'ye göre Şarklıların hayalci olmasının nedeni iklimdir: "İhtiyâcâtın pek az, hayatın pek şâirâne olmasını, âdeta ihtiyacât-ı zarûriyeye karşı adem-i tenezül gösterilmesini iklimin tesirine hamlediyordu." (s. 49)

Hayalci olan Şarklılar fiziksel olarak tabii iklimin de verdiği bir etkiyle medenîlerden daha sağlıklıdırlar:

"Akvâm-ı Şarkîye hakkındaki merakımı, belki hars tetkikinden ileri gelen merakımı ileriye götürüyor, Avrupalıları ve bahusus Amerikalıları medeniyette ve tekemmülât-ı ilmiyede akvâm-ı Şarkîye mütefevvik bulunduğu halde medenîlerin tedricen zayıf bünyeye dâcâr olduklarını ve sıhhat-i zindegi, tamamî-i uzviyet hususunda noksana, ef'âl-i hayâtiyede adem-i kudrete uğradıklarını da teslim etmek istiyordu. Bir aralık ağzından:

- Âh siz Şarklılar! Her halde Amerika medenîlerinden güzelsiniz.

Sözünü kaçırdı. (s. 68)

Mahmud Sadık'ın medeniyeti temsil eden Amerikalı kadını her şeyden önce bir kadın hakları savunucusudur, üstelik bu konuda Avrupalıları geri ama Hintlileri ileri bulmaktadır:

“Medenî âlemin aile hayatında erkekler hâkim-i mutlakdır. Kavânin-i mevcûde bu yolda müretteb. Bir çocuk pederinin nâmını taşıyor, bununla iftihar ediyor. Fakat Hindistan’ın bir kısmı ki çocuklara validelerinin isimlerini veriyorlar, Avrupalılardan daha âkil, daha fatîh değil midirler? Hangi baba, çocuğunun hakkıyla babası olduğuna bir katiyet-i riyâziye ile emin olabilir? Bir peder, eğer biri on sekiz, yirmi, yirmi beş yaşlarına gelmiş kız ve erkek evladıyla müftehir olurken bilfarz zevcesi, bu çocukların validesi olduğunda şüphe edilemeyen, iki iki dört eder gibi valideliği ispat edilebilen kadın bu pedere, zevcine “şu çocuk senden değildir” derse o adam ne diyebilir? Bu hâlde babalık ne kadar emr-i itibârî ise validelik de o kadar ciddi ve müspet olmaz mı? Şu hakikat meydanda iken hangi zevc, hangi baba, bir düstür-ı riyâzinin neticesine istinad ederek ben gerçekten babayım, diyebilir? Niçin erkekler bu cilve-i tabiata vâkıf olarak iddiâ-yı hâmdan vazgeçmiyorlar. Çocuklarına layık ismin validelerinin nâmı olduğunu kabul etmiyorlar? İşte Alman seyyahla bahsimiz bu mesele üzerine cereyân etmiş idi.” (s. 17)

Aslında bu sözleriyle Cesi yavaş yavaş eserin sonunda Şefik’e açıklayacağı gerçeği dile getirmektedir. Önemli olan kadındır, çünkü o doğurma yetisine sahiptir. Eğer bir ırk düzeltilcekse bu noktada en büyük görev de kadına düşer. Medeniyet için babanın adı değil çocuğu doğuran kadın önemlidir. Bu noktada da Amerika, Avrupalılardan farklıdır, onlar bu konuda henüz Amerikalılar kadar ileri değildir.

“-Zevcimi Londra’da bırakarak benim tek ve تنها Suriye’de, Mısır’da seyahat etmem belki size garip görünürlür. Avrupa usûl-i maişetine dair okuduğum eserlerle, bu usûl-i maişeti, bu terbiyeyi bizzat müşâhede ile anladım ki henüz hukûk-ı nisvân buralarda o derece takarrür etmiş, hatta tasdik bile edilmemiştir. Akvâm-ı Şarkıye ise nisvân hakkında bu derece serbestiyi asla reva görmeyenler bunu da biliyorlar. Fakat Amerikalılarca bu serbesti-i hareket bir kaide-i maişet hükümüne geçmiştir. Biz Amerikalıların ahvâl ve etvârına isnâd-ı garâbet edildiğini de dâima görüp işitiyoruz – ihtimal Fransız mühendisin sözlerini işiterek bunu da ima etmek istiyor (...) Bu yakınlarda Avrupa terakkîyât-ı nisvânîyeye dair bazı meyiller gösteriyor. Zannedersem Amerikalılara taklîd-i hareket edecek... Kadınların da erkekler gibi terakkîyât-ı umûmiyeye, tekâmülât-ı asriyeye hizmetini kabul edecek...” (s. 21)

Amerikalı Cesi’ye göre Şarklılar ve Avrupalılar onlardan farklı hareket eder. Örneğin Amerikalılar dostluğu evinde misafir kabul etmek olarak algılamaz, fakat Şefik kesin bir dostunda kalacaktır.

“Dünyada birinci millet olarak Amerikalıları, sonra İngilizleri sayıyor, kusurunu kaale almıyordu. Fakat Alman seyyahın nazariyesini de kendi ağzıyla, yüzüne karşı, tasdik ediyordu... Sözünde devam etti:

- Sizin Mısır’da elbet ehîbbânız vardır. Onlardan birinin hânesinde misafir olursunuz değil mi?

- Hayır, bilakis... Bir otelde kalacağım. Fakat yolcu arkadaşlardan biri bana bir pansiyon tavsiye ediyordu. Belki onu tercih ederim.” (s. 37-38)

Sonunda Şefik, Cesi’nin peşinden koşar ve kadın onu gördüğünde artık bu duruma bir son vermeye karar vererek gerçeği ona açıklar:

“Affedersiniz bey ben asla bir altıfte değilim hem de tanıdığımız Avrupa kadınları gibi maksatsız ve rezilâne fuhşiyât içinde vücutlarını payımâl edenlere de kıyas olunamam. Benim maksadın sizin bir türlü havsalanıza sığmadı ve sığamazdı... Sizze birkaç defa mübâhesâtımız sırasında sûret-i cedîdede söyledim ki medenîler gitkiçe zayıf bünyeye uğramaktadırlar. Hele Amerikalılar da işrete inhimâk ile mesâi-ı iftâkârâne ile cümle-i asabiye, müvâzenesini kaybetmiş ve bünye, kuvvet ve dermandan ve akvâm-ı Şarkıyede görülen zindegiden ve tâm-ı sıhatten metânet-i bedeniyeden mahrum kalmıştır. Amerika’da ırkın bu surette devamı... (s. 103)

Tekâmül romanının sonunda Şefik, Cesi’nin söylediklerini duyduğunda inanamaz. Kendini o kadar kötü hisseder ki iğfale uğramış bir kadından farkı yoktur. Kapıldığı aşk duygusundan bir anda uzaklaşır. Böylece baştan beri hissi olan düşünceleriyle erkek aslında bir nevi kadına dönüşür. Başkasının isteklerine âlet olmuş ve makineleşmiş kadın onu, emellerine ulaştıktan sonra bırakıp gitmiştir. Ona kalan sadece arkasından bakmaktır. Böylece Sadık, döneminde ortaya atılan melezleşme düşüncesinin pratiğe geçtiğinde neler olacağını da göstermiş olur. Üstün ırk, aşağıda olan ırkı iğfal edecektir, ama romandan ortaya çıkan sonuç Amerikalıların üstün ırk olduğu değil medenî ırk oldukları yönündedir. Medeniyet, kendi toplumunun sağlığını henüz yeterince medenî olmadığından bozulmamış bir ırk ile iyileştirmeye çalışmaktadır.

Mahmud Sadık’ın bu romanda erkeği kadın karşısında daha duygusal ve zayıf göstermesinde yukarıda da sözünü ettiğim gibi mevcut kadın erkek ilişkilerini bir tersine çevirme söz konusu. Doğunun kadın, Batının erkek olarak algılandığı genel kanı burada tersine çevrilmiş.⁸ Bu tersine çevirmede de erkek kadın tarafından iğfal edilmiş bir varlık konumuna düşmüş. Kendisinin ne için kullanıldığının hiç farkında olmayarak bir kadın bedeninin erkeği hapsedişindeki ilişki ile başka bir medeniyetin onu içine alması arasındaki ilişki de buna paralel olarak kurulmuş. Cesi’nin Şefik’ten hamile kalması melezleşmenin en uç örneği ama bundan

⁸ Bu konu için Ayşe Gül Altınay tarafından hazırlanan *Vatan, Millet, Kadınlar* adlı kitap çok iyi bir kaynaktır. Bkz. *Vatan, Millet, Kadınlar*, İletişim Yay. İstanbul, 2004. Ayrıca Nurdan Gürbilek’in yazdığı “Doğunun Cinsiyeti” başlıklı yazı da konuya oldukça iyi açılımlar getirmektedir. Bkz. *Kör Ayna, Kayıp Şark*, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 75-96.

erkeğin haberi yok. Uluslaşma sürecinin yoğun olarak yaşandığı bir dönemde Şinasi ve Namık Kemal'den başlayarak korunması gereken bir kadın bedeni şeklinde tasavvur edilen kadın ile aynı şekilde Batı söz konusu olduğunda da yine bir kadın bedeni üzerinden ama bu kez keşfedilmesi gereken bir kadın bedeni üzerinden konuşan erkeğin koruyucu ve keşfedici rolü tamamen dışarıda bırakılmış ve yerini işgal edilmiş bir erkek bedenine bırakmıştır. Asıl medeniyeti temsil eden Amerikalı kadın istediğini almış ve savunmacı ve keşfedici görevini üstlenmesi gereken erkek işgal edilmiş, kendini korumaktan aciz, kullanılmış ve güçsüzleştirilmiş bir erkek konumuna düşmüştür ki eserdeki bu tersine çevirmenin de önemli olduğunu aşikârdır.⁹ Roman boyunca Şefik'in Cesi ile olan ilişkisinde bir taraftan kendisini onunla birlikte yani medeniyetle birlikte bütünleştirme ve nesneleştirme çabası da eserin sonundaki melezleşmenin uç örneğiyle başarısızlığa uğruyor. Haz ve tutkuyu temsil eden Doğu, güçsüz bir erkek olarak kalıyor. Bundan sonrasındaysa geriye kalan sadece işgal edilmişlik duygusu ve yaşanan tecrübenin buna denk düşmesi. Tüm bunlar ve içinde barındırdığı tersine çevirmelerle roman hem ilginç bir konuya değinmekte hem de adı olan tekâmül düşüncesinin tecrübesini melezleşmenin en uç boyutu olarak ortaya koyarak tecrübenin de tersine çevrilmesine bir gönderme yapmaktadır.

Kaynakça

- Altınay, Ayşe Gül, *Vatan, Millet, Kadınlar* İletişim Yay. İstanbul, 2004.
 Çankaya, Ali, *Yeni Müllkiye Tarihi ve Müllkiyeliler III*, Ankara, 1968-69.
 Gürbilek, Nurdan, "Doğunun Cinsiyeti" *Kör Ayna, Kayıp Şark*, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 75-96.
 Naci, Enver, "Matbuatin En Eski Emektarı Mahmud Sadık", *Yarım Ay*, sayı: 146, 1942, s. 6.
 Özege, Seyfettin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1971.
 Polat, Nazım Hikmet, *Rûbâb Mecmuası ve II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kültür, Edebiyat Hayatı*, Akçağ Yay., Ankara, 2005.
 Sadık, Mahmud, "Gençleşti Meselesi", *İctihad*, nu: 87, 2 Kanun-ı Sâni, 1329, s. 1919-1920.
 Sadık, Mahmud, *Tekâmül*, İstanbul, 1327.
 Şahabeddin Süleyman, "Tekâmül", *Rûbâb*, sayı: 57, 25 Nisan 1329, s. 216-218.
 Tefvik Fikret, *Rûbâb-ı Şikeste*, Tanin Matbaası, 1327.
 Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul.
 Yıldırım, Tahsin, *Edebiyatımızda Müstear İsimler*, Selis Yay., İstanbul, 2006.

⁹ Nitelikim Mahmud Sadık, Amasya Kongresi sırasında Amerikan mandasını savunmuştur.

TANITMA

Prof. Dr. Mehmet Şeker, Ali bin Hüseyin el-Amâsi ve Tariku'l-Edeb'i, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002

Bu yazımda, sibyan mektebinde okutulmak üzere 15. yüzyılda, sibyan mektebi hocası Ali bin Hüseyin el-Amâsi tarafından yazılan eser üzerinde durmak istiyorum. Yukarıda künyesini verdiğim kitap, elyazması olup Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış, gerek edebi, gerek didaktik kitapları terminoloji ve dil yönünden Türkçe üzerinde çalışanları, içerik yönünden ise eğitim ve edebiyatla uğraşanları ilgilendiren konuları içermektedir. Yıllardan beri bu metinler üzerinde çalışılmaktadır. Ancak bu metinler üzerinde çalışmanın çok da kolay bir iş olmadığını belirtmek gerekir. Bu zorluklar şöyle özetlenebilir.

1- Metinler Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşıdıkları için bu dil özelliklerini iyi bilip dikkat edilmelidir.

2- Özellikle güntümüzde kullanılmayan arkaik kelimeler dikkatli ve doğru okunmalıdır.

3- Metinler genellikle devrik cümle şeklinde yazıldıklarından, noktalama yapılacaksa, metnin anlaşılması için noktalamayı doğru yerde yapmak gerekir.

4- Metin karşılaştırılması yapılırken, doğru bir metnin ortaya çıkarılması esastır. Metinleri karşılaştırırken yalnız bir nüshayı esas almak yerine, araştırmacının, bütün nüshaları göz önünde bulundurup doğru olanı seçmesi gerekir. Yoksa yanlış da olsa, esas aldığı bir nüshayı olduğu gibi yazmak ve diğer nüshalardaki doğru kelimeleri dipnota yazmak, yanlış bir metnin ortaya çıkmasına sebep olur.

Mehmet Şeker hoca kitabını Giriş, Tariku'l-Edeb'in muhteviyatı ve Kaynakları, Tariku'l-Edebde Sosyal Hayat, Tariku'l-Edebde Eğitim, Lugatçe gibi bölümlere ayrılarak yayınlamıştır. Mehmet Şeker kitabı hazırlarken çok çalıştığı anlaşılıyor. Bu şekildeki çalışmaların ortaya çıkması şüphesiz Türk kültür, tarih, dil ve edebiyat çalışmalarına katkı sağlamaktadır. Çalışmaya bu açıdan bakıldığında araştırmacıyı kutlamamak elde değil. Özellikle eğitim açısından incelenmesi daha çok takdir edilmesi gerekir. Araştırmacı, hoca-veli, hoca-öğrenci, öğrenci-veli ilişkilerini ele alıp kitaptan da alıntılar yaparak o dönemin eğitim anlayışını gözler önüne sermiştir. Bu da İslami Kültür tarihinde, ilk devirlerden beri eğitim ve öğretim üzerinde durulduğunu göstermektedir. Özellikle kız çocuklarının okutulması, hele erkeklerle karma bir şekilde okutulması konusunda üzerinde durulması takdire değer. Kitabın metin transkripsiyonu bölümünü tamamen okudum. Okuma sırasında, yukarıda maddeler halinde yazdığım imla kurallarına yer yer uyulmadığını tespit ettim. Örneğin, sayını Şeker kitabın önsözünde; "çeşitli kütüphanelerdeki nüshalarını görmek, farklarını tespit edip sağlam bir metni ortaya çıkarmak bir hayli zaman aldı" diyor. Oysa metin transkripsiyonu kısmına baktığımızda, kitabın önsözünde de belirttiği gibi, Nuruosmaniye kütüphanesi 3389/3908 numarada kayıtlı nüshayı esas aldığını görüyoruz. Diğer nüshalardaki farklılıkları dipnotta belirtmiştir. Bu, araştırma açısından olması gereken güzel bir yöntemdir. Ancak, metni oluştururken yanlış da olsa esas aldığı söz konusu nüshayı tercih ettiği anlaşılıyor. Oysa, yukarıda da belirttiğim gibi, araştırmacının doğru kelime ve ibareyi metne alıp yanlış veya uygun düşmeyeni, esas aldığı nüshada da olsa, dipnotta göstermesi gerekir. Tespit ettiğim bazı örnekler; varak 36a'da "kim ki kengelle Kür'an okusa..." ibaresinde 'kengelle' yerine 'güle güle' ibaresi